

Б. І. Андрусишин (Київ)

«Зошити» священника отця Павла (1939—1958 рр.)

Отці-уніати. Що ми знаємо про них? Запроданці, віровідступники, вороги українського народу, які тільки й думали про те, як вигідніше продатися черговому господарю. Подібним чином характеризувалася діяльність греко-католицьких священників ще донедавна як у наукових розвідках, так і в пресі, кіно, художніх творах. Тавруючи ганьбою уніатство, більшість авторів водночас не могла пояснити, чому ж так багато є віруючих цієї конфесії, чому великим авторитетом і популярністю користувалися митрополит А. Шептицький та кардинал Й. Сліпий, а також живучості традицій українсько-візантійського обряду і того, як греко-католицька церква стала своєрідним катализатором національних прагнень населення Західної України, релігійним символом національного відродження краю, духовним знаменом ідей української державності. Розгадка ж цього феномена полягає, на нашу думку, в тій ролі, яку відіграла греко-католицька церква у житті Галицької України взагалі, і в позиції священників у релігійних громадах зокрема, у рівні розуміння ними найпотаємніших сподівань народних мас. Одним з непересічних представників галицького греко-католицького духовенства був отець Павло Олійник. Хто ж він такий?

Павло Павлович Олійник народився 1893 р. в с. Вишнівчик на Львівщині. У 1911 р. закінчив Золочівську гімназію. В 1916 р. випускник Львівської духовної семінарії П. Олійник одержав священничий сан і був направлений на парафію в с. Рогачин Бережанського району Тернопільської області, де працював священником до травня 1923 р. З Рогачина сповнений енергії й завзяття, маючи вже певний душпастирський досвід, священник переїхав у нову парафію (села Августівка, Хоростець, Хоробрів, Цицівка на Бережанщині). Тут його діяльність тривала до арешту в липні 1946 р.

Життя Павла Олійника — яскравий приклад хресного шляху всіх українських патріотів, які не зрадили ні своїй совісті, ні власним переконанням. Світогляд майбутнього священника формувався в атмосфері зародження в Галичині української національної церкви, яка стала виконувати функції захисту не лише духовних, а й національних, соціальних, громадянських та освітніх прав українців, що зазнавали подвійного гніту: австро-угорського і польського. Кожна історична епоха висуває певні вимоги до інтелектуально розвиненої молоді, яка повинна принести якнайбільше користі своєму народові. Таким полем діяльності для передової галицької молоді наприкінці XIX — на початку XX ст. було служіння на Божій ниві у священничому сані.

На прикладі долі отця Олійника можна простежити долю десятків тисяч галичан, буковинців, волинян, які протягом життя одного покоління відчули на собі вісім різних влад, кожна з яких (за винятком короткого періоду існування ЗУНР) була для народу чужою, принесеною на вістрях

багнетів. Крім слова Божого, отець Олійник активно пропагував серед прихожан ідею української державності, за що зрештою був позбавлений не лише парафії, сану, а й особистої свободи.

Бачачи таке жертвоне ставлення священників до пастви, миряни платили їм взаємністю. Особливо це знаходило вияв після приходу в 1939 р. у Західну Україну частин Червоної Армії, коли над головами священнослужителів згустилися хмари. Показовим щодо цього був випадок, який стався з отцем Олійником восени 1940 р. Незважаючи на всі намагання уповноваженого з району Кубійовича розпалити ворожнечу між «куркулями» і священниками, з одного боку, та основною масою селян, — з другого, сільський комітет незаможних селян залишив отцю Павлу Олійнику чотири гектари землі. Тоді уповноважений під загрозою арешту запропонував священникові протягом 15 годин (до наступного ранку) засіяти всю земельну ділянку ріпаком. Не маючи коней, останній, звичайно, цього зробити не міг. Однак йому на допомогу прийшли селяни, які вночі таємно виміняли в сусідньому селі ріпак на пшеницю і 35 парами коней до 8 години ранку засіяли поле. Таким чином вони відстояли свого душпастиря.

Щоб зрозуміти весь трагізм ситуації, в якій опинилося греко-католицьке духовенство на Західній Україні після закінчення другої світової війни, детальніше зупинимося на мотивах і умовах арешту отця Павла Олійника.

Кампанія проти української греко-католицької церкви почалася після смерті 1 листопада 1944 р. митрополита Андрея Шептицького. А з весни 1945 р. проводилася безпосередня підготовка до її знищення шляхом «возз'єднання» з російською православною. З цією метою НКВС всіляко сприяв групі греко-католицьких священників, які вели підготовку до скасування Брестської унії 1596 р.

Під загрозою арештів чи виселення до Сибіру, боячись за свої сім'ї, значна частина українського греко-католицького духовенства змушена була дати згоду на перехід в православ'я. Зокрема, в жовтні 1945 р. у Козівському районі залишилися тільки три священники, які протестували проти такого переходу. Серед них був і отець Павло Олійник. Майже річна «обробка» священника з метою повернути його «на русское православие» виявилася безрезультатною. Тоді була зроблена спроба залякати священника шляхом пред'явлення йому облудних звинувачень у співробітництві з гітлерівськими окупантами. 23 липня 1946 р. отець Павло Олійник був заарештований Козівським райвідділом МДБ і направлений у Козову на допити, які тривали майже без перерви три доби. Слідчі змінювали один одного, однак наполягали на єдиному — вимозі перейти в православ'я. Отець Павло добре знав, з ким має справу, тому не плекав особливих ілюзій стосовно милосердного ставлення до себе. Третьої ночі, скориставшись тим, що вартові заснули, він втік. Вже сам факт втечі з в'язниці свідчив про те, що Олійник був людиною сміливою і рішучою. На знак протесту проти незаконних дій слідчих органів він написав доповідну записку начальнику Козівського райвідділу МДБ, яка була пізніше кваліфікована як націоналістична.

Добравшись до Золочева, П. Олійник перебував там на нелегальному становищі до 21 липня 1947 р., коли знову був заарештований Золочівським райвідділом МДБ. Після допитів отець Павло був засуджений Тернопільським обласним судом за статтею 54/10 пункт 2 Кримінального кодексу України (антирадянська діяльність) на 6 років виправно-трудоих таборів. Йому інкримінувалося «освячення могил загиблих націоналістів —

оунівських бійців у 1941 р., втеча з камери попереднього ув'язнення, написання записки націоналістичного характеру, проживання на тимчасово окупованих територіях». Свою «вину» в тому, що освячував могили, священник «визнав», проте інші звинувачення відкинув.

Порівняно м'яка міра покарання опосередковано свідчила про те, що було засуджено невинну людину, а справу — сфабриковано. Адже за цією статтею тоді давали 10 років тюремного ув'язнення або застосовували «вищий захід соціальної оборони — розстріл», оголошували підсудного «ворогом трудящих з конфіскацією майна» тощо.

Відбувши повністю термін ув'язнення у виправно-трудовах таборах, в липні 1953 р. Олійник як спецпоселенець етапом був висланий у с. Вертикос Каргасокського району Томської області, де перебувала його дружина з сином Тарасом. Після семирічного «спецпоселенства» у жовтні 1960 р. священник з родиною повернувся додому. Отже, загалом строк ув'язнення і заслання тривав більш як 13 років.

Мемуари отця Олійника, які пропонуються читачеві, становлять інтерес для дослідників історії західноукраїнських земель. Вони містять свідчення, факти, характеристики, оцінки подій тощо, які відсутні в інших джерелах. Їх використання за умови дотримання принципів критичного аналізу значно збагатить історичне дослідження. Для правильного сприйняття змісту спогадів треба зазначити, що за жанром і методом викладу це не мемуари в їх класичному вигляді, оскільки в них, крім власних вражень, які займають більшість сторінок, міститься опис подій, почерпнутих з інших джерел. Тому ми їх називаємо «Зошити отця Павла Олійника» або просто «Зошити».

Сьогодні, коли історія України поступово звільняється від ідеологічних нашарувань, публікація мемуарів очевидців має неоціненне значення. Друкування такого виду джерел важливе також для розвитку історичного краєзнавства. З цього приводу кардинал Й. Сліпий писав: «Наукові праці про часні землі України є надзвичайно великої ваги, бо вони творять основу для створення погляду на цілісність української землі і її історії»¹. До того ж «Зошити» отця Олійника містять дані з історії не одного чи навіть кількох сіл, які входили в парафію, де він був душпастирем. Аналітичний підхід до подій соціально-економічного, політичного, культурного і церковного життя, підкріплений конкретними прикладами, дає читачеві можливість побачити глибину процесів, які відбувалися на галицьких землях принаймні протягом останнього століття. Навіть у матеріалі про черговість зміни священників у парафії знаходимо унікальне свідчення про найважливіші, з точки зору отця Олійника, події, як-от: про організацію братства тверезості (1878 р.), початок роботи першої народної школи (1888 р.) та ін.

Детально відображено в «Зошитах» період між двома світовими війнами, особливо 30-х років, коли польський уряд проводив політику так званої пацифікації краю (1930 р.), а, по суті, придушував національно-визвольний і революційний рух. У цей час не лише представники політичних партій і груп, а й широкі народні маси гостро відчули весь трагізм свого становища в умовах відсутності власної національної держави. Аналізуючи причини відсутності своєї держави і вікових знущань різних загарбників над українським народом, прості «галицькі холопи», які щовечора, особливо взимку, збиралися для читання газет і книжок у хатах-читальнях, доходили висновків, які не втратили актуальності і сьогодні. Головними причинами вони вважали «міжусобиці князів, внутрішню гризню хвилевих самозванчих

провідників, взаємну зависть і амбіції, зарозумілість, одним словом — внутрішній роздор і брак єдності».

Високий літературний рівень «Зошитів» свідчив, що їх автор був людиною непересічною, добре знав історію, літературу, розбирався в філософії, економіці, не говорячи про богослів'я, мав чудову пам'ять і володів логічним мисленням. Це підтверджує незаперечний фактор про належну підготовку кадрів для греко-католицької церкви на початку ХХ ст.

В короткій передмові неможливо навіть назвати всі проблеми, порушені в «Зошитах», які заслуговують на всебічне і детальне вивчення.

Шлях до читача пропонованого рукопису був довгим і складним, але... про все по порядку.

Пожовклі від часу листки звичайних учнівських зошитів «для арифметики», зшиті білими нитками, густо списані рівним красивим почерком людини, яка знала ціну каліграфії. Але, прочитавши першу частину спогадів отця Олійника, неозброєним оком видно, що їх написано двома різними почерками. Виникає закономірне запитання: «Чому?» А історія підготовки рукопису була такою.

Отець Павло Олійник, повернувшись із заслання, в жовтні 1960 р. мешкав в Августівці по сусідству з матір'ю Михайла Петровича Адамика — майбутнього власника «Зошитів». Колишній парох не припинив священницької діяльності і, незважаючи на офіційну заборону, в хаті Зофії Бортник таємно відправляв святу літургію, сповідав, хрестив дітей з Августівки та інших навколишніх сіл і... писав спогади.

Люди, які поверталися з таборів чи спецпоселень, часто були психічно надломлені, їм здавалося, що за ними слідкують, що їх оточують донощики. Тому майже ніхто з них навіть не пробував писати мемуари. Страх перед повторним арештом сковував їх ініціативу. Лише окремі сміливці наважувалися це робити. До таких людей належав і отець Павло Олійник.

За стислістю викладу деяких подій відчувається, що сказано далеко не все. Спадає на думку, що це зумовлювалося браком часу, специфічністю умов, в яких писалися спогади. Адже робота над ними велася фактично таємно — «компетентні органи» знали ціну подібним матеріалам. Тому отець Олійник не міг звернутися ні в архіви, ні в бібліотеки, щоб відновити якісь факти, скориставшись підшивками газет. Йому доводилося покладатися лише на власну пам'ять і спогади односельців. Хоч, як згадує мій батько — Андрусишин Іван Петрович, який працював тоді секретарем Августівської сільської Ради, священник часто ніби ненароком заходив до сільради і цікавився різними статистичними даними, зокрема про динаміку демографічної ситуації на території колишньої парафії тощо. Обставини, в яких готувався рукопис, не давали змоги навести багато цифр і фактів, часто трапляються неточності, що викликало потребу складання коментарів. Рукопис, по суті, незакінчений. Автор розраховував описати ще деякі події культурного життя і стан торгівлі, а також проаналізувати державницькі традиції української нації. Однак для здійснення задуманого не вистачило часу.

Діяльність отця Олійника була вкрай небезпечною для властей, бо саме в другій половині 50-х — першій половині 60-х років під гаслами атеїзму проводилася широкомасштабна кампанія, спрямована проти священників і проповідників всіх конфесій. Тодішній керівник партії М. С. Хрущов дедалі тугіше затягував антирелігійні гайки, наголошуючи: «...Ми боролися і будемо боротися не тільки з розтлінною буржуазною ідеологією, але і з її аген-

турою у нашому середовищі, як з агентурою наших класових ворогів»². Результат такої боротьби — переповнені священиками ГУЛАГівські табори. Невідомо, чим би закінчилася нелегальна діяльність отця Олійника, але невдовзі він захворів і помер (1970 р.).

Михайло Петрович Адамик тоді навчався у Львові. Приїжджаючи додому, він за дорученням священика ночами переписував цей рукопис. Велику допомогу в переписуванні надала й дружина його брата Ольга Петрівна Адамик. Робота велася у великій таємниці. Переписавши увесь текст, обидва примірники (переписаний і оригінал) повернули отцю Олійнику. Через деякий час священик віддав М. Адамику рукопис на зберігання. Але половина тексту була оригіналом, а друга — написана рукою М. Адамика. Це викликало здивування переписувача. На запитання, чому рукопис знаходиться в такому стані, отець Олійник відповів, що другий примірник він комусь віддав, проте ні імені, ні прізвища не назвав. В такому, здавалося б, нелогічному вчинку священика нам бачаться глибоко продумані дії людини, яка, не маючи можливості розмножити рукопис, виготовила його у двох примірниках, а потім перемішала оригінал з копією. Таким чином, на випадок, якби хтось з власників «Зошитів» потрапив до рук «компетентних органів», то загинула б лише половина оригіналу. Про другого їх власника ні Михайлові Адамику, ні комусь іншому нічого не відомо, бо його тасмницю отець Олійник нікому не розкрив.

Отримавши рукопис від отця Олійника, Михайло Адамик взяв на себе обов'язок його зберегти. Поклавши рукопис у скляний трилітровий слоїк, він закопав його у підвалі. Не вірячи в можливість публікації такого матеріалу в нашій країні, у 1990 р. в церкві святого Онуфрія у Львові М. Адамик зробив спробу передати рукопис священикам з Канади, щоб переправити його за кордон і там опублікувати. Святі отці з-за океану були, проте, добре обізнані з пильністю охоронців кордону СРСР і рукопису не взяли, бо, не будучи впевненими в успіхові справи, боялися втратити цінний документ. М. Адамик зробив ще один крок, щоб рукопис побачив світ. Він поніс «Зошити» в церкву Преображення, але там ніхто не давав гарантії на його повернення. М. Адамик на це не погодився. Не варто пояснювати, що являв для М. Адамика рукопис, де кров'ю написано про дику, нелюдську розправу над його батьком та іншими жертвами сталінських катів. Тому «Зошити» залишилися у нього. На початку 1991 р. рукопис опинився у новоприбулого августівського священика в Козовій, від якого «Зошити» потрапили до автора цих рядків.

Таємниця «Зошитів» зберігалася дуже ретельно. Про них знало обмежене коло осіб. Тому віднайти їх було справою нелегкою. Велику допомогу у відшуканні рукопису надала сім'я Луців зі Львова, особливо її глава І. П. Луців, а також церковний староста з с. Хоростець І. М. Андрусишин. Рукопис публікується за згодою його власника М. П. Адамика, який, піддаючи себе і своїх близьких величезній небезпеці, зберіг безцінні документи. Від імені всіх читачів «Зошитів» висловлюю М. П. Адамику шире подяку за високий громадянський вчинок.

Для кращого сприйняття духу часу і описуваних подій у даній публікації певною мірою збережені особливості мови автора «Зошитів».